

UMETNOSTNOZGODOVINSKI INŠTITUT FRANCETA STELETA ZRC SAZU

ACTA HISTORIAE ARTIS SLOVENICA

26|1 • 2021

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
France Stele Institute of Art History ZRC SAZU

ACTA HISTORIAE ARTIS
SLOVENICA

26|1·2021

LJUBLJANA 2021

Acta historiae artis Slovenica, 26/1, 2021

Znanstvena revija za umetnostno zgodovino / Scholarly Journal for Art History

ISSN 1408-0419 (tiskana izdaja / print edition) ISSN 2536-4200 (spletna izdaja / web edition)

Izdajatelj / Issued by

ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta / ZRC SAZU, France Stele Institute of Art History

Založnik / Publisher

Založba ZRC

Glavna urednica / Editor-in-chief

Katarina Mohar

Uredniški odbor / Editorial board

Renata Komič Marn, Tina Košak, Katarina Mohar, Mija Oter Gorenčič, Blaž Resman, Helena Seražin

Mednarodni svetovalni odbor / International advisory board

Günter Brucher (Salzburg), Ana María Fernández García (Oviedo), Hellmut Lorenz (Wien), Milan Pelc (Zagreb), Sergio Tavano (Gorizia-Trieste), Barbara Wisch (New York)

Lektoriranje / Language editing

Oliver Currie, Manuela Dajnko, Andrea Leskovec, Tjaša Plut, Sergio Sozi

Prevodi / Translations

Ervin Köstler, Martina Malešič, Nika Vaupotič, Alessandro Quinzi, Samo Štefanac, Polona Vidmar

Celostni strokovni in jezikovni pregled / Expert and language editing

Blaž Resman

Oblikovna zasnova in prelom / Design and layout

Andrej Furlan

Naslov uredništva / Editorial office address

Acta historiae artis Slovenica

Novi trg 2, p. p. 306, SI -1001 Ljubljana, Slovenija

ahas@zrc-sazu.si; <https://ojs.zrc-sazu.si/ahas>

Revija je indeksirana v / Journal is indexed in

Scopus, ERIH PLUS, EBSCO Publishing, IBZ, BHA

Letna naročnina / Annual subscription: 35 €; Posamezna enojna številka / Single issue: 25 €

Letna naročnina za študente in dijake: 25 €

Letna naročnina za tujino in ustanove / Annual subscription outside Slovenia, institutions: 48 €

Naročila sprejema / For orders contact

Založba ZRC

Novi trg 2, p. p. 306, SI-1001, Slovenija

E-pošta / E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

AHAS izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

AHAS is published with the support of the Slovenian Research Agency.

Tisk / Printed by Present d. o. o., Ljubljana

Naklada / Print run: 400

© 2021, avtorji in ZRC SAZU / 2021, Authors and ZRC SAZU

Besedilo tega dela je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 4.0 CC BY NC ND, ki pa ne velja za slikovno gradivo. Za kakršnokoli nadaljnjo rabo slikovnega gradiva je treba pridobiti dovoljenje imetnika avtorskih pravic, navedenega v poglavju Viri ilustracij. Za avtorske pravice reprodukcij odgovarjajo avtorji objavljenih prispevkov. / The text of this publication is available under the conditions of the Slovenian licence Creative Commons 4.0 CC BY NC ND, which is not valid for the published images. Any further use of images requires permission from the copyright holder, stated in the section Photographic Credits. The copyrights for reproductions are the responsibility of the authors of published papers.

VSEBINA

CONTENTS

DISSERTATIONES

Janez Balazič

<i>Fragmentarno ohranjene gotske stenske poslikave na zahodnem panonskem robu</i>	7
<i>Fragmentarily Preserved Gothic Murals on the Western Edge of Pannonia</i>	28

Mija Oter Gorenčič

<i>Die monastischen und kunsthistorischen Beziehungen zwischen Gaming und den Kartausen im heutigen Slowenien unter besonderer Berücksichtigung der Memoria und der Herrschaftsrepräsentation der Habsburger und der Grafen von Cilli</i>	31
<i>Redovne in umetnostne povezave med Gamingom in kartuzijami v današnji Sloveniji s posebnim ozirom na memorio in likovno reprezentacijo Habsburžanov in grofov Celjskih</i>	50

Samo Štefanac

<i>Ponovno o koprski Pietà</i>	51
<i>Di nuovo sulla Pietà di Capodistria</i>	63

Alessandro Quinzi

<i>Rodbinske ambicije Sigismunda grofa Attems Petzenstein v luči umetnostnih naročil</i>	65
<i>Le ambizioni familiari del conte Sigismondo Attems Petzenstein alla luce delle committenze artistiche</i>	79

Polona Vidmar

<i>Vorfahr oder König? Zur Rezeption der Porträts des 17. Jahrhunderts unter Franz Josef Fürst Dietrichstein (1767–1854)</i>	81
<i>Prednik ali kralj? Recepcija portretov iz 17. stoletja v času Franca Jožefa kneza Dietrichsteina (1767–1854)</i>	110

Mateja Maučec

<i>Vizualna propaganda Stadlerjevih ekumenskih prizadevanj v freskah Ivane Kobilce</i>	113
<i>Visual Propaganda of Stadler's Ecumenic Project in Frescoes by Ivana Kobilca</i>	131

Vaidas Petrulis	
<i>Kaunas – a Baltic Garden City?</i>	133
<i>Kaunas – baltško vrtno mesto?</i>	149
Damjan Prelovšek	
<i>Plečnikovi načrti za cerkev sv. Križa v Zagrebu</i>	151
<i>Plečnik's Plans for the Church of the Holy Cross in Zagreb</i>	165
Martina Malešič	
<i>Risbe iz stockholmskih arhivov. Poskus rekonstrukcije švedske izkušnje</i> <i>arhitektov Franceta in Marte Ivanšek</i>	167
<i>Drawings from the Stockholm Archives. An Attempt to Reconstruct</i> <i>the Swedish Experience of Architects France and Marta Ivanšek</i>	183

APPARATUS

Izvečki in ključne besede / Abstracts and Keywords	187
Sodelavci / Contributors	193
Viri ilustracij / Photographic Credits	195

DISSERTATIONES

Plečnikovi načrti za cerkev sv. Križa v Zagrebu

Damjan Prelovšek

V literaturi vlada glede frančiškanske cerkve in samostana sv. Križa v Zagrebu precejšnja zmeda. Oboje se včasih povezuje z novo župnijo na Trešnjevki, vendar gre v resnici za dve ločeni cerkveni upravni enoti,¹ ki sodita med nekdanj predvidenih osem novih zagrebških župnij. Vzrok temu je, da župnije sv. Križa niso ustanovili na kraju, ki so ga redovniki ponudili Plečniku, temveč šele v sedemdesetih letih minulega stoletja precej daleč stran v Novem Zagrebu. Prvotna lokacija, o kateri bo govor, je bila na severovzhodnem delu Trga kralja Petra Krešimirja IV.

Zagreb se je hitro razvijal in vzporedno s tem je rastla tudi potreba po novih župnijah zunaj mestnega središča. Iz župnije sv. Marka bi se na njenem jugu morali izdvojiti dve novi, župnija sv. Jožefa na Trešnjevki in župnija sv. Križa vzhodno od nje. Slednjo so dobili v upravljanje frančiškani iz province sv. Cirila in Metoda, ki se je leta 1900 ločila od skupne kranjsko-hrvaške province sv. Križa. Prvi pogovori o tem so stekli že proti koncu 19. stoletja, do uresničenja pa je, kot rečeno, prišlo veliko pozneje,² čeprav je pri cerkvi sv. Marka obstajala nadarbina, s pomočjo katere bi bilo mogoče novo župnijo finančno preskrbeti. Veliko krivde za zavlačevanje je nosil tudi župnik dr. Svetozar Ritig, ki je predolgo odlašal z izpolnitvijo namere nadškofa dr. Antuna Bauerja in ni hotel z zmanjšanjem fizičnega obsega svoje župnije.³ Zato je propadla prvotna misel, da naj bi bil za novi župnijski sedež najprimernejši Mažuraničev trg. Ker so tega s svojo cerkvijo medtem zasedli starokatoliki, je kanonik Stjepan Korenić predlagal novo prestižno zemljišče na Krešimirjevem trgu. Zanj se je bilo treba pogoditi z mestno upravo in ji ponuditi v zameno nekaj drugih cerkvenih parcel. Lokacija je bila ugodna tudi zato, ker je bilo v bližini več izobraževalnih ustanov, ki bi jim duhovna oskrba prišla zelo prav. Več sreče sta zagrebški nadškof dr. Antun Bauer in njegov naslednik Alojzije Stepinac imela z župnijo sv. Jožefa na Trešnjevki, ki je bila ustanovljena leta 1937. Tri leta prej je mladi in agilni Stepinac postal koadjutor zagrebške diocese in cerkvene vajeti odločno vzel v svoje roke. Ker se je zavedal, da v kratkem času ne bo mogoče zgraditi toliko novih župnijskih cerkva, je predlagal,

¹ V strokovni literaturi se Plečnikovi načrti sicer omenjajo, vendar ni jasno, da je za cerkev naredil več različnih projektov, in njena lokacija ni prav navedena. Vladimir MALEKOVIĆ, *Jože Plečnik. Projekti i realizacije u Hrvatskoj. 1909–1956*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb 2000, str. 10, 25–26, 39, jo je postavil v mestno četrt na Trešnjevki in cerkev povezal s Plečnikovim prvotno Sarajevu namenjenim projektom vrhbosenske katedrale. To je za njim povzeto tudi v delu *Jože (Josip) Plečnik. Projekti in realizacije na Hrvaškem. Ob 145 letnici rojstva in 60 letnici smrti/Projekti i realizacije u Hrvatskoj. Povodom 145. godišnjice rođenja in 60. godišnjice smrti* (ur. Polona Jurinić), Zagreb 2017, str. 54–61.

² Župnijo sv. Križa je nadškof Franjo Kuharić ustanovil šele leta 1971 in jo zaupal frančiškanom iz province sv. Cirila in Metoda. Avtorja v letih 1971–1982 zgrajene cerkve sv. Križa sta arhitekta Emir Seršić in Matija Salaj.

³ Zgodovinski podatki so povzeti po: Stjepan KOŽULJ, Stjepan RAZUM, *Župa Sv. Josipa na Trešnjevki u Zagrebu. Prikaz prvih 75 godina (1937.–2012.)*, Zagreb 2012 (Radovi, 24).

da naj bi za bogoslužje postavili večje dvorane, pozneje pa bi jim prizidali imenitnejše cerkve, medtem ko bi že sezidane prostore lahko uporabljali za župnijske aktivnosti.⁴ V pogovorih z mestno upravo je zagrebško nadškofijo zastopal arhitekt Stjepan Podhorsky, ki je nameraval k sodelovanju povabiti najboljše arhitekta: Ivana Meštrovića, Juraja Denclerja, Jožeta Plečnika, Zvonimirja Vrkljana in druge, med katere se je prišteval tudi sam. Odbor za gradnjo cerkve sv. Jožefa na Trešnjevki je načrte take zasilne dvorane leta 1936 zaupal arhitektu Marijanu Haberlu in stavbeniku Ivu Velikonji.⁵

Načrt tipske cerkve je Plečnik označil za »garažo«, k njej prislonjeno monotono samostansko stavbo pa za »moderno realno gimnazijo«. Provincialu Dionizu Andraču je 8. septembra 1938 sporočil, da mu vrača omenjene načrte, prilaga pa dvoje svojih, v naglici narisanih zamisli za cerkev sv. Križa, narejenih na temelju zelo približnega stavbenega programa in njemu ne čisto jasne oblike zemljišča.⁶ Ker ju frančiškani očitno niso prejeli, ju je v kopiji še enkrat poslal v Zagreb s priporočeno pošto in redovnikom svetoval, naj si poiščejo drugega arhitekta.⁷

Plečnik je bil s frančiškanskim redom tesno povezan že od gradnje cerkve sv. Frančiška v Šiški, sam pa je bil tudi tretjerednik. Beograjskim redovnikom iz bosenske province Bosne Srebrene je v letih 1929–1932 postavil cerkev sv. Antona, kmalu zatem se je za redovnike iz dalmatinske province lotil še zagrebške cerkve Lurške Matere Božje (1934–1937), kar ga ni oviralo, da ne bi ustregel tudi njihovim sobratom iz province sv. Cirila in Metoda. Obstajalo je torej več kot dovolj vzrokov, da frančiškanom pri gradnji župnijske cerkve sv. Križa ni odrekel pomoči.

V začetku septembra 1938 je, kot omenjeno, provincialu Dionizu Andraču ponudil dve varianti cerkve in samostana v merilu 1 : 200.⁸ Pri prvi si je zamislil oktogonalno cerkev z emporo, ki bi imela velika okrogla okna, nad njimi pa bi bil še pas nižjih arkadnih odprtin. Ker bi se stavba dvigala iz kvadratnega tlorisa pritličja, je njene vogale premostil z arkadami, zaradi česar je dobila osmerokotno obliko. Celota bi tako spominjala na cerkve, kakršne so bile v Italiji v navadi od starokrščanskega časa naprej. Posebnost bi bil osrednji steber, na katerem bi slonela obočna konstrukcija. Pravokotni prezbiterij s prostorom za pevce in zakristijo ob njem bi bil cerkvi dodan, nad najsvetejšim delom pa bi se dvigal visok zvonik z nesimetričnim zaključkom. Nekaj od tega je Plečnik prej uresničil že v Bogojini. Najbolj pa preseneča stik cerkve s samostanom. Ker je bila stavbna parcela dovolj velika, je cerkev nameraval diagonalno zasukati in jo v nepravem kotu povezati s samostanom. Tudi pri tem so odločale njegove izkušnje s frančiškansko cerkvijo sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, prizidano k baročni prednici sv. Krištofa. Neposredni povod pa je bila prva študija jezuitskega samostana s cerkvijo za Osijek iz leta 1937, kjer je šlo za podobno obliko zemljišča kot v Zagrebu.⁹ Plečnik je najprej razmišljal o cerkvi, ki bi bila s samostansko stavbo povezana diagonalno, preden se je odločil za drugačno rešitev s prostostoječo ovalno cerkvijo. Dan pozneje, 6. septembra, se je v prepričanju, da bo njegova idealna zamisel preseгла denarne zmožnosti zagrebških frančiškanov, lotil še cenejše variante. Cerkev bi bila za eno nadstropje nižja in

⁴ KOŽULJ, RAZUM 2012 (op. 3), str. 87, 91, 113.

⁵ KOŽULJ, RAZUM 2012 (op. 3), str. 138.

⁶ Arhiv frančiškanske province sv. Cirila in Metoda, Zagreb (AFPCM), Plečnikovo pismo Dionizu Andraču, 8. 9. 1938.

⁷ AFPCM, Plečnikovo pismo Dionizu Andraču, 17. 9. 1938.

⁸ Kopiji obeh načrtov hrani AFPCM. Za pomoč pri študiju se zahvaljujem gospodu arhivarju Vatroslavu Frkinu. Varianta, datirana s 5. 9. 1938, je objavljena v: France STELE, Anton TRSTENJAK, Jože PLEČNIK, *Architectura perennis*, Ljubljana 1941, str. 109.

⁹ STELE, TRSTENJAK, PLEČNIK (op. 8), str. 91, 93.

bi imela kvadraten tloris. V stranskih apsidah bi bilo dvoje oltarjev, nasproti njima pa je predvidel večji prostor za pevce. Prezbiterij bi se nadaljeval v samostanski del, iz katerega bi bila neposredno dostopna tudi cerkev. Nad njim bi bil visok zvonik s piramidasto streho in kipom zavetnika.

Izvedbo Plečnikovih načrtov je onemogočila nameravana gradnja nove ceste, ki bi se močno zarezala v stavbno parcelo. Tako bi ostal le ozek, med dve cesti stisnjen prostor, na katerem njegova prvotna zamisel ne bi bila več uresničljiva. Marca 1939 je zagrebškemu provincialu v tej zvezi pisal, da naj si poišče novega arhitekta, ki bo znal bolje od njega ustreči njihovim željam po novi cerkvi. V pismu med drugim beremo: »Ravnajte se pa pri tem po nemški rečenici: „wen(n) zwei dasselbe tun, so ist es nicht dasselbe“. Ne zahtevajte od projektanta katerega poverite s to nalogo, da bo obdelal moj koncept. Bila bi to ena razžaljiva zahteva, kateri bi mož potenten ne mogel ustreči!«¹⁰ Tajnik province je Plečniku odgovoril, da bi bila velika škoda, če bi se umaknil, ker je njegov načrt praktičen in je vsem zelo všeč, zato se bodo takoj začeli pogajati z mestnim poglavarstvom glede stavbne parcele. Prepričani da so o uspehu, saj mestna uprava nima prepričljivih argumentov za nameravano regulacijo. Prosijo ga, naj svoje skice detajlira, ker sami nimajo nikogar drugega, ki bi to zmožel, da bodo lahko začeli s pripravami na gradnjo.¹¹

Kaže pa, da frančiškani v pogovorih z mestom niso bili uspešni. Plečnik je zato moral domisliti nov predlog izredno dolge cerkve, ki bi ji bil po vsej dolžini prizidan samostanski del. Prvi osnutek zanj je narisal že februarja 1939. Šestega aprila je provincialu sporočil, da so že začeli z risanjem novih načrtov, zato prosi za potrpljenje.¹² Teden pozneje mu je pisal, da so načrti v delu in dodal: »Stvar je treba v začetku previdno in akuravno prijeti za roge. Želim od srca, da bi Vas zadovoljil in da se vse dobro izteče«.¹³ O napredku pri izdelavi načrtov je kmalu nato spet poročal v Zagreb: »Projekt je že daleč dozorel, ne morem Vam pa točno povedati, kdaj bo gotov. Je z njim silno veliko dela. Zanašam se na božjo pomoč; Zagreb mora videti da mislimo pošteno z njim.«¹⁴ V začetku maja je v Zagreb sporočil, da delo »krepko napreduje« in da bodo načrti gotovi v drugi polovici meseca.¹⁵ Predzadnje pismo o tem je z dne 14. maja 1939. V njem provinciala prosi za napise na načrtih, ki morajo biti kratki.¹⁶ V začetku junija je bila zadeva tako daleč, da je načrte lahko poslal v Zagreb. Pri tem se ni mogel ogniti aktualni politični situaciji v svetu in je ošvrknil nemški militarizem: »Ni dvoma, da je bila Siegfriedlinija skrbljivo predvidena, tako da je najbrže celo Viehrerja¹⁷ presenetil vdor vode v njo. Ni se torej čuditi, da tudi nam, ki nismo polbogovi, ne izteka vselej vse po volji in računu. Toliko v opravičilo. Preglejte si prosim načrte 1:100. Ako Vam so ugodni, potem hvala Bogu, če pa je potrebna na njih katera korektura, storilo se bo to po moči naših zmožnosti – Če se Vam pa ne bodo zdeli vobče uporabljivi, vrnite mi te v božjem imenu.«¹⁸ Na koncu je tajniku province še svetoval, kako naj se pogodi z gradbenim uradom, da mu vseh načrtov ne bo treba neskončnokrat kopirati. Vzporedno s tem je Plečnik na Andraščevo željo poskrbel tudi za razglednice z vstopno fasado cerkve, ki so jih frančiškani potrebovali za pridobivanje podpornikov.

¹⁰ AFPCM, Plečnikovo pismo Dionizu Andrašću, 22. 3. 1939. Besedi v navedku je podčrtal Plečnik.

¹¹ AFPCM, kopija pisma Plečniku, 29. 3. 1939.

¹² AFPCM, Plečnikovo pismo Dionizu Andrašću, 6. 4. 1939.

¹³ AFPCM, Plečnikovo pismo Dionizu Andrašću, 12. 4. 1939.

¹⁴ AFPCM, Plečnikovo pismo tajniku frančiškanske province, 28. 4. 1939.

¹⁵ AFPCM, Plečnikovo pismo Dionizu Andrašću, 7. 5. 1939.

¹⁶ AFPCM, Plečnikovo pismo Dionizu Andrašću, 14. 5. 1939.

¹⁷ Posmehljivo ime za Adolfa Hitlerja; das Vieh, nemško: živina.

¹⁸ AFPCM, Plečnikovo pismo Dionizu Andrašću, 3. 6. 1939.

K eksperimentu z dolgo in ozko meniško cerkvijo je Plečnika spodbudilo sočasno ukvarjanje s samostanom usmiljenk reda sv. Vincencija Pavelskega v Marijinem dvoru pri Radečah.¹⁹ Ker oblika terena ni dopuščala druge možnosti, je samostan s cerkvijo iz tamkajšnjega gradu Weixelstein skušal podaljšati čez potok Sopota. Izredno dolga in ozka cerkev je bila sicer v nasprotju s hotenjem po združitvi vernikov ob glavnem oltarju, ni pa predstavljala ovire meniškemu načinu življenja. Zagrebška cerkev bi imela kripto in v prezbiteriju navidezno, s stebri oddeljeno apsidno. Na nasprotnem koncu bi stal proti središču mesta obrnjen zvonik kvadratnega tlorisa. Plečnik ga je z loki v etažah nameraval narediti bolj transparentnega. Ker bi zaradi prislonjenega samostanskega dela ne bil videti v sredini, je nameraval asimetrični vtis nekoliko popraviti z arkadno kuliso na drugi strani. Za njo je predvidel pet stranskih kapel, ki bi bile nekakšen pendant samostanu na drugi strani cerkve. Ta bi po zgledu ljubljanske univerzitetne knjižnice na sredi dobil velika okna, ki bi osvetljevala stopnišče. Plečnikovo pojasnilo, da je z načrti veliko dela, je zadevalo predvsem brušenje detajlov. Gradnjo cerkve je preprečil začetek druge svetovne vojne. Plečnik je zato zagrebške načrte objavil v svoji knjigi *Architectura perennis*,²⁰ s katero je skušal ohraniti predvsem spomin na svoja neuresničena dela, saj je bilo z njimi povezanega veliko truda pa tudi veliko novih zanimivih zamisli.²¹

Po končani drugi svetovni vojni so se frančiškani spet nameravali lotiti gradnje svoje cerkve. Ker regulacija Krešimirjevega trga ni bila izvedena, jim je ostala prvotna večja gradbena parcela. Ta je omogočala zidavo drugačne cerkve, saj po dolgem in ozkem svetišču ni bilo več potrebe. Tudi Plečnik je bil z mislimi že drugje in ni nameraval predelovati starega projekta. Pravkar končani natečaj za slovenski parlament je v njem obudil misel, ki jo je leta 1936 skušal uresničiti pri sarajevski katedrali sv. Jožefa in mu poslej ni več dala miru. Šlo je za prekritje večjega sakralnega prostora z manjšo kupolo, ki bi počivala na poševnih nosilcih, zaradi česar bi lahko odpadli sicer nujni zunanji oporniki. Ker Plečnik ni poznal lokalnih razmer in se ni mogel zanesti na tamkajšnje zidarje, ki z gradnjo tako velikih kupol niso imeli izkušenj, je bil to edini način, kako Sarajevčanom zagotoviti ustrezno monumentalno cerkev. Njegov projekt je propadel zaradi konzervativnega katoliškega duhovništva, katerega vzor so bile historistične cerkve, kakršne sta po Bosni gradila Čeh Karel Pařík in njegov dunajski študijski kolega Hrvat Josip Vancaš pl. Požeški. Plečnikove cerkve so bile sarajevskemu nadškofu Ivanu Šariću do konca tuje in tudi prigravarjanje arhitektovega prijatelja fra Josipa Markušića ni moglo spremeniti njegovega mnenja.

S predelavo svojega sarajevskega projekta leta 1946 je Plečnik omenjeno misel ponudil tudi Zagrebčanom. Zatopljen v delo se ni oziral na svarila, ki so prihajala od povsod, da nova komunistična oblast ne bo dovolila gradnje nove cerkve v mestnem središču, čeprav je sočasno tudi sam doma naletel na velike težave s svojimi sakralnimi objekti. Podobno provincial Dioniz Andrašec dolgo ni razumel spremenjenih razmer in je Plečnika še naprej spodbujal k delu. Ta je od aprila 1946 do jeseni prihodnjega leta marljivo risal različne variante cerkve centralnega tlorisa.²² Komunisti v začetku niso izrecno prepovedovali gradnje, a so jo onemogočali na posreden način z izgovori, da Krešimirjev trg še ni do konca reguliran, in so v zvezi s tem spreminjali lokacijske pogoje. Andrašec je upal na ugoden razplet tudi po tem, ko so septembra 1946 zaprli 11 redovnikov iz zagrebškega

¹⁹ STELE, TRSTENJAK, PLEČNIK (op. 8), str. 121.

²⁰ STELE, TRSTENJAK, PLEČNIK (op. 8), str. 112–117, 119.

²¹ Prim. Damjan PRELOVŠEK, *Plečnikovi knjigi Architectura Perennis, Napori*, Ljubljana 1993, str. 12–13.

²² Načrti so ohranjeni v Plečnikovi zbirki v Muzeju in galerijah mesta Ljubljana (MGML). AFPCM hrani Plečnikovo korespondenco in načrte do leta 1939. Kasnejše gradivo je bodisi založeno ali izgubljeno.

samostana in nekaj drugih po bližnjih krajih.²³ Še julija 1947 je Plečniku pisal o svojih pogovorih z mestnimi oblastmi, ki so mu obljubljale, da mu pošljejo nove urbanistične smernice glede cerkve sv. Križa, od njih pa je po več intervencijah prejel le star regulacijski načrt.²⁴ Ko je dobil nov sveženj Plečnikovih načrtov, je v zahvalnem pismu še vedno upal, da mu bodo na magistratu omogočili gradnjo cerkve centralnega tlorisa in upoštevali že leta 1941 dogovorjene zamenjave parcel, s čimer bi pridobili primeren prostor za gradnjo.²⁵ Konec februarja naslednjega leta 1948 je Plečnik v Zagreb poslal tri študije glavnega oltarja in kmalu nato še dve s pripombo, da je zadeva sedaj v božjih rokah.²⁶ Andrašec ga je prosil še za model cerkve,²⁷ ki pa verjetno ni bil nikoli narejen. Sledil je čas najhujšega komunističnega pritiska na Katoliško cerkev v nekdanji Jugoslaviji, zaradi česar se je dopisovanje med arhitektom in zagrebškimi frančiškani omejilo na priložnostne čestitke ob verskih ali osebnih praznikih, nova cerkev sv. Križa pa ni bila več omenjena.

Plečnik se je novih načrtov lotil zelo logično s projektiranjem treh stavbnih enot, samostana, cerkve in zvonika, pri čemer bi samostanski del tvoril podstavek zvoniku. Šlo je za koncept, ki ga je skušal uveljaviti že pri jezuitski cerkvi v Osijeku, kjer je med drugo svetovno vojno spoznal, da ne bo mogel uresničiti prvotne zamisli v predvidenem obsegu in je zato nad samostanski del skušal postaviti visok zvonik. Ta dokaj nenavadna rešitev je ostala tudi vodilna misel pri njegovih projektih za Zagreb. Cerkev, od samostana ločena z manjšim dvoriščem, bi imela kvadraten tloris z vrisanim okroglim osrednjim prostorom, ki bi ga pokrivala manjša kupola. Brez cezure bi se opirala na štiri ozke poševne stenske segmente, za katerimi bi bile stranske kapele in nad njimi pevske empore. Šlo bi za dvojni stavbni plašč, podobno kot pri vrhbosenski (sarajevski) katedrali sv. Jožefa.²⁸ Razlika bi bila le v tem, da je Plečnik zagrebško cerkev navzven nameraval prezentirati kot mestno palačo, znotraj katere bi ostala skrita drzna obočna konstrukcija. Tudi samostan z zvonikom je v začetku kazal nekoliko skromnejšo ponovitev zamisli za Osijek. V naslednji fazi projektiranja je Plečnik opustil zvonik in namesto njega po vzoru svojega parlamenta iz leta 1947²⁹ poševne nosilce kupole podaljšal v stožec. Tega je za razliko od ljubljanskega parlamenta stopničasto stopnjeval k vrhu s križem. Z opustitvijo bivalnega dela v pritličju je meniške celice in druge prostore združil v nadstropju okoli cerkve in jih deloma razmestil tudi nad njeno kupolo. Za dostop v slednje je moral ob cerkvi projektirati ozek stolp z okroglim stopniščem in ga z enim ali več mostovži povezati z vrhnjim delom cerkve. Do zadovoljive rešitve tega vprašanja je bilo treba veliko študija in skiciranja. Zamisel je bila tako nenavadna, da se z njo ni mogel prikupiti niti zagrebškim redovnikom, kar je bil eden od vzrokov, da tudi pozneje do zidave po njegovem načrtu ni več prišlo. Zunanje cerkvene stene je nameraval poživiti s sgrafitno dekoracijo, sestavljeno iz stiliziranih rastlinskih vitic in angelskih kril. Plečniku se je ob projektiranju cerkve sv. Križa odpiral nov svet nenavadno zanimivih rešitev, ki mu je z vso vnemo sledil, ne meneč se za realnost svojega časa. Zelo verjetno pa je bil tudi sam vedno bolj prepričan, da bo vse ostalo le na papirju.³⁰ Ne glede na to je, kot rečeno, v Zagreb poslal tudi nekaj predlogov za glavni oltar. Frančiškani so se navduševali

²³ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Dioniza Andrašca Plečniku, 30. 9. 1946.

²⁴ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Dioniza Andrašca Plečniku, 16. 7. 1947.

²⁵ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Dioniza Andrašca Plečniku, 22. 7. 1947.

²⁶ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Dioniza Andrašca Plečniku, 25. 2. 1948.

²⁷ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Dioniza Andrašca Plečniku, 26. 3. 1948.

²⁸ STELE, TRSTENJAK, PLEČNIK (op. 8), str. 7, 9, 11, 13–15.

²⁹ Jože PLEČNIK, France STELE, *Napori*, Ljubljana 1955, str. II, III, V–IX.

³⁰ PLEČNIK, STELE 1955 (op. 29), str. LII–LVII.

zlasti za tistega, ki ga je Plečnik pozneje objavil v *Naporih*.³¹ Pripombe so imeli samo, ker se jim je zdelo, da je glavni križ nekoliko previsoko.³² Plečnikov projekt cerkve sv. Križa je edinstven zato, ker nam odpira vpogled v izjemno širok tipološki razpon njegove arhitekture in hkrati kaže, kako so se mu domiselno križale in prepletale ustvarjalne misli.

Na koncu se velja še na kratko ustaviti pri župniji sv. Jožefa na Trešnjevki, kjer so v letih 1936–1937 postavili zasilno cerkev po omenjenem predlogu arhitekta Haberla in stavbenika Velikonje. Ko so v Sarajevu zavrnil njegov projekt vrhbosenske katedrale, je Plečnik načrte ponudil župniku Ivanu Gašperu. Gradnjo njegove monumentalne sakralne stavbe so v župniji sv. Jožefa svečano najavili 19. marca 1940.³³ Leto pozneje je Plečnik pri modelnem mizarju Francu Škerlju iz Ljubljane naročil tudi lesen model.³⁴ Zaradi začetka druge svetovne vojne do gradnje ni več prišlo. Po vojni so župnika Gašperta zaprli in odtujili glavnino cerkvenega arhiva. Plečnikovi cerkvi namenjeno zemljišče so delno pozidali, tako da zasilna dvorana še danes služi za župnijsko cerkev.

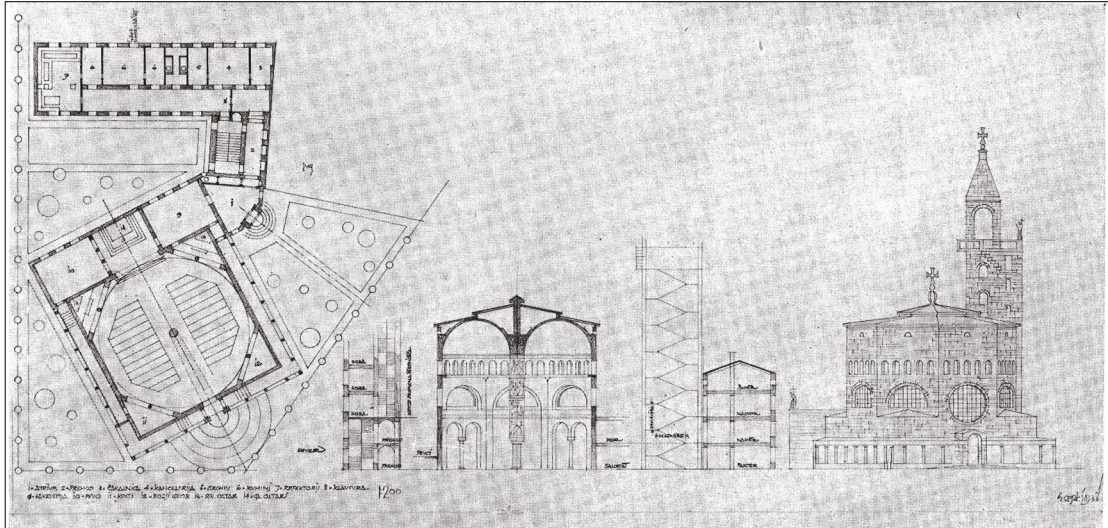
³¹ PLEČNIK, STELE 1955 (op. 29), str. CVII.

³² MGML, Plečnikova zbirka, pismo Dioniza Andrašca Plečniku, 25. 2. 1948.

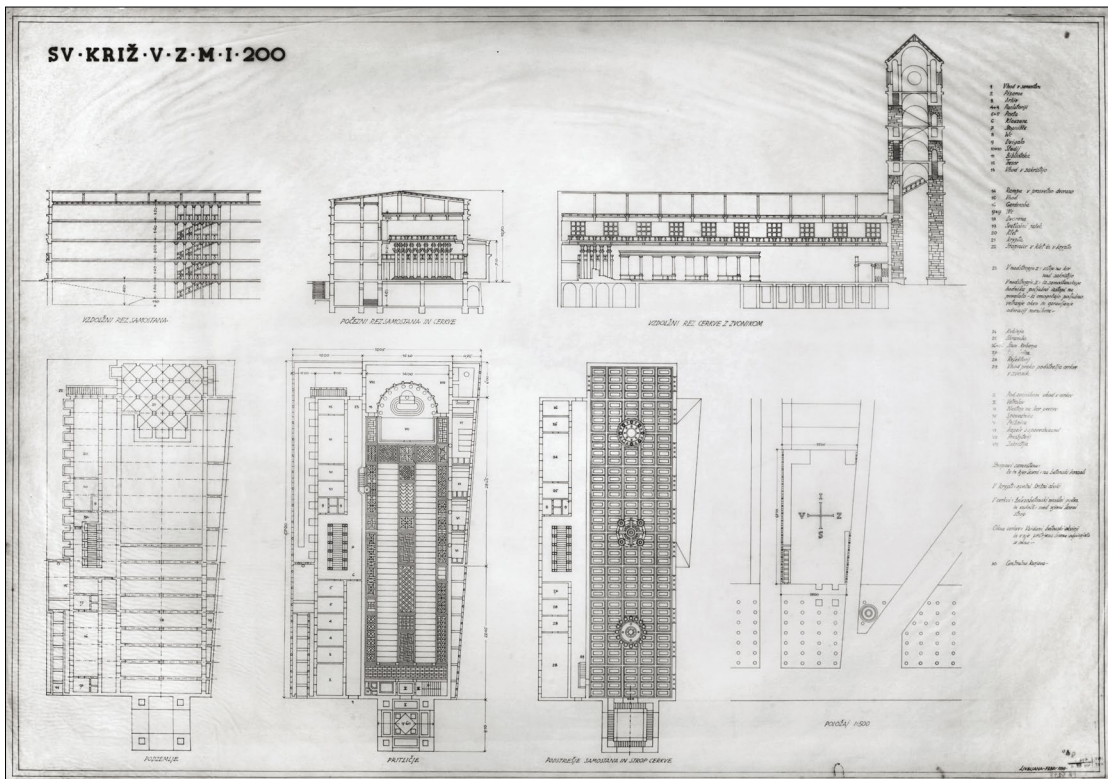
³³ KOŽULJ, RAZUM (op. 3), str. 210.

³⁴ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Ivana Gašperta Plečniku, 18. 3. 1941. Arhitekt Aleksander Laslo mi je pred leti povedal, da je model videl v Dijecezanskem muzeju Zagrebške nadškofije, vendar mi ga doslej še ni uspelo izslediti.

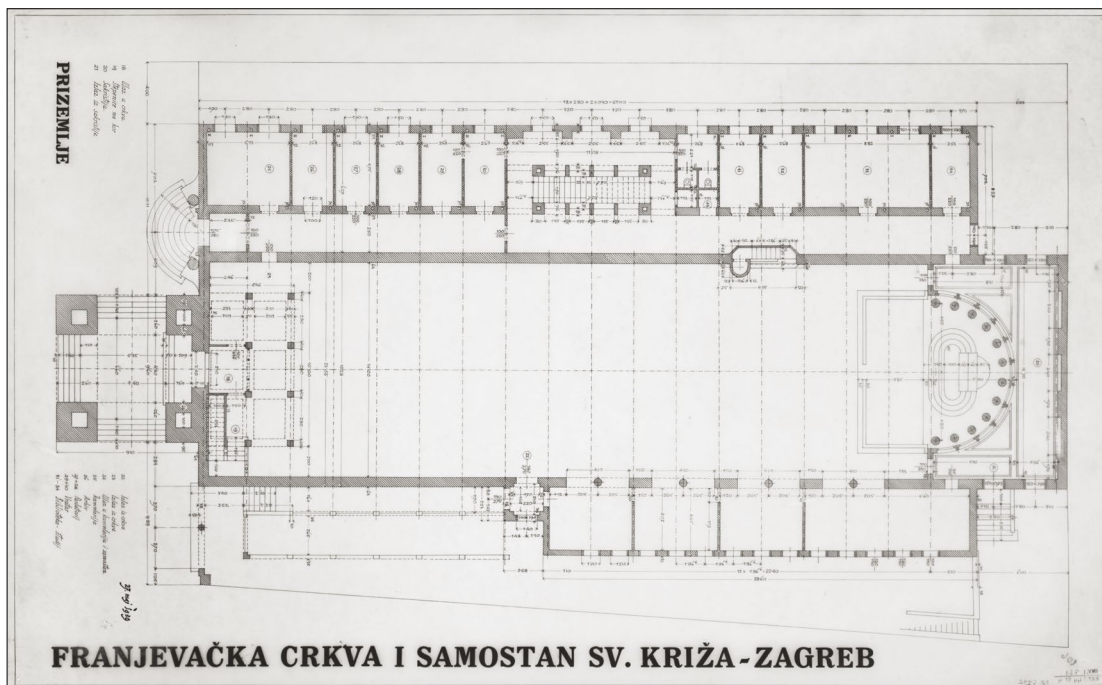
Slikovna priloga

1. Jože Plečnik: prvi osnutek za cerkev in samostan sv. Križa v Zagrebu, 5. 9. 1938

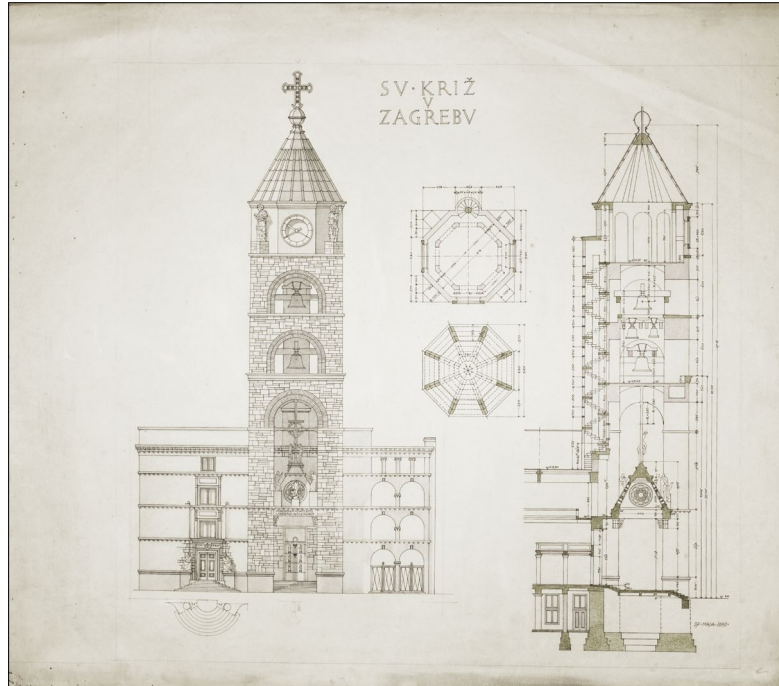
2. Jože Plečnik: cerkev sv. Križa, načrt dolge cerkve, februar 1939, Muzej in galerije mesta Ljubljana

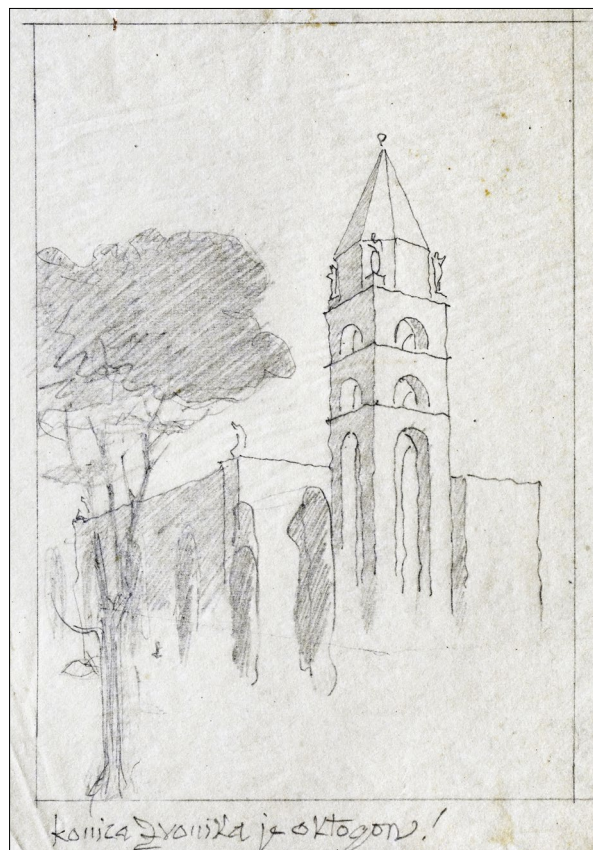
3. Jože Plečnik: cerkev sv. Križa, tloris dolge cerkve, 27. 5. 1939, Muzej in galerije mesta Ljubljana

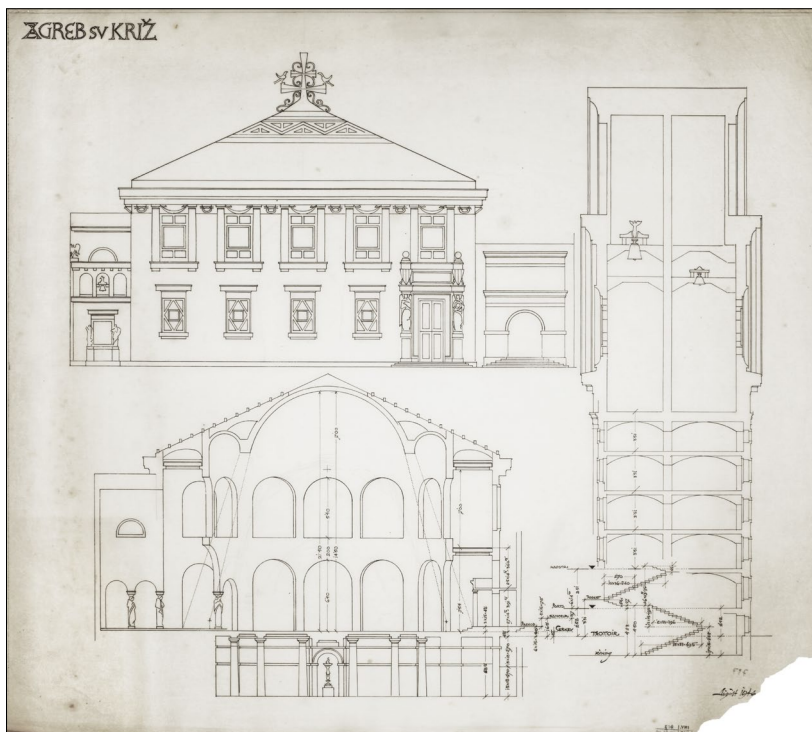
4. Jože Plečnik: samostan sv. Križa, fasada, 27. 5. 1939, Muzej in galerije mesta Ljubljana

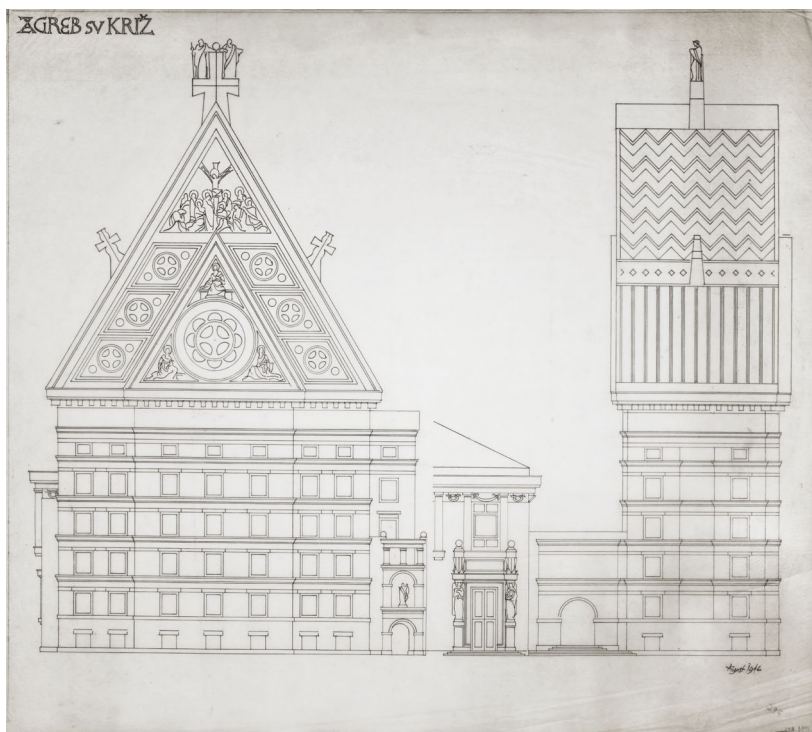
5. Jože Plečnik: cerkev sv. Križa, načrt zvonika, 27. 5. 1939,
Muzej in galerije mesta Ljubljana

6. Jože Plečnik: cerkev sv. Križa, perspektivni pogled na vhodni
del, Arhiv frančiškanske province sv. Cirila in Metoda, Zagreb

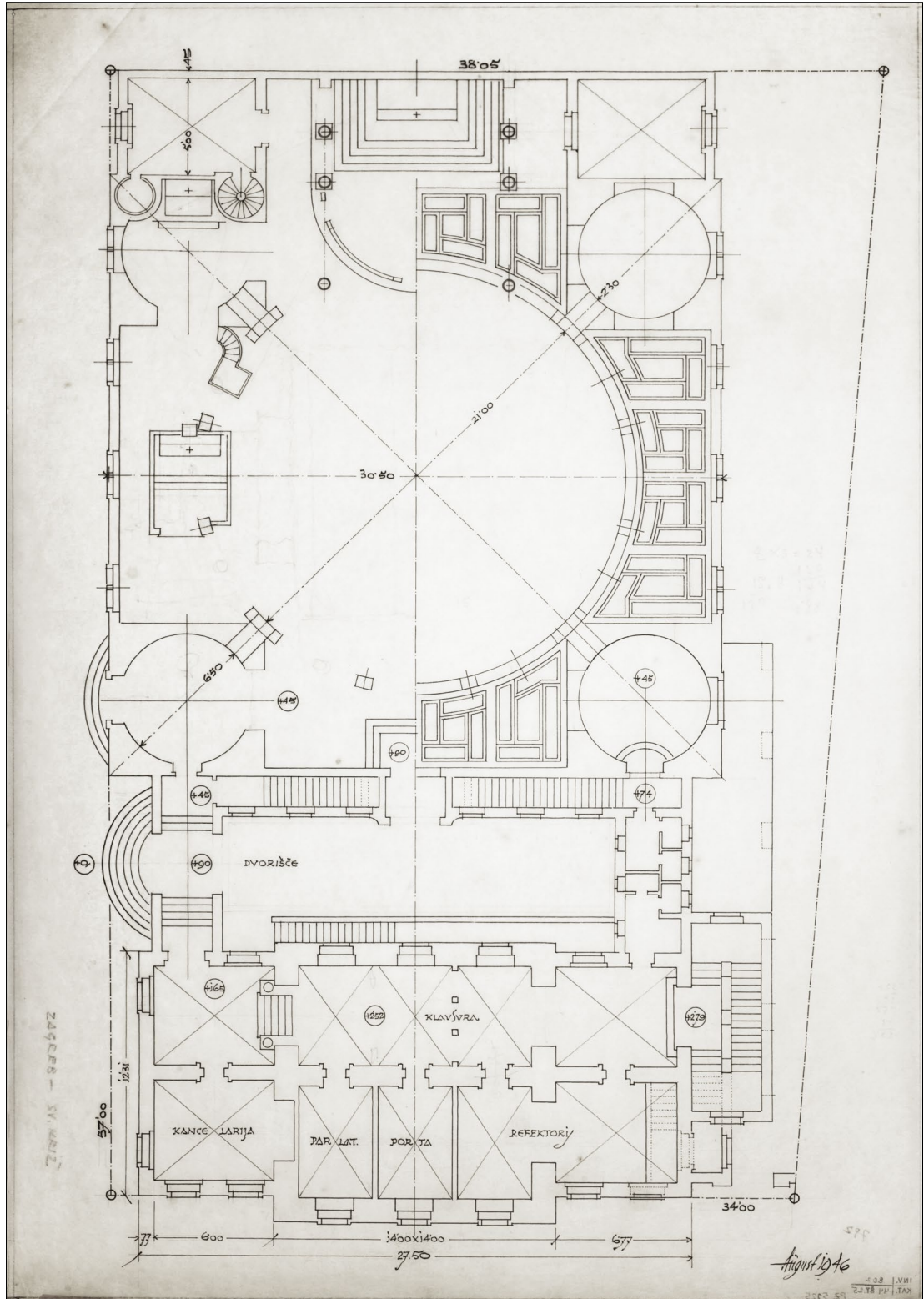

7. Jože Plečnik: cerkev sv. Križa, varianta centralne cerkve, avgust 1946,
Muzej in galerije mesta Ljubljana

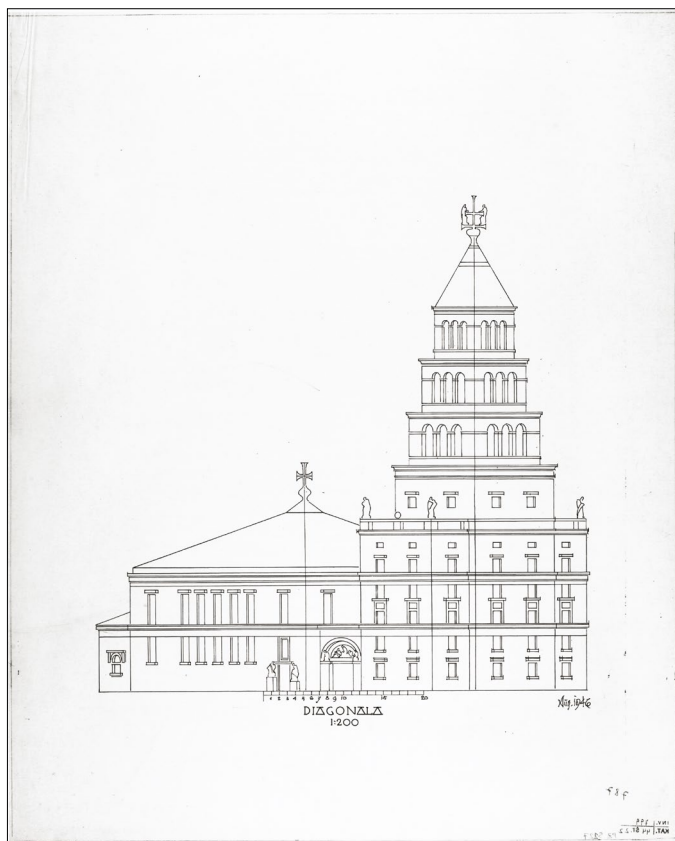

8. Jože Plečnik: cerkev sv. Križa, varianta centralne cerkve, avgust 1946,
Muzej in galerije mesta Ljubljana

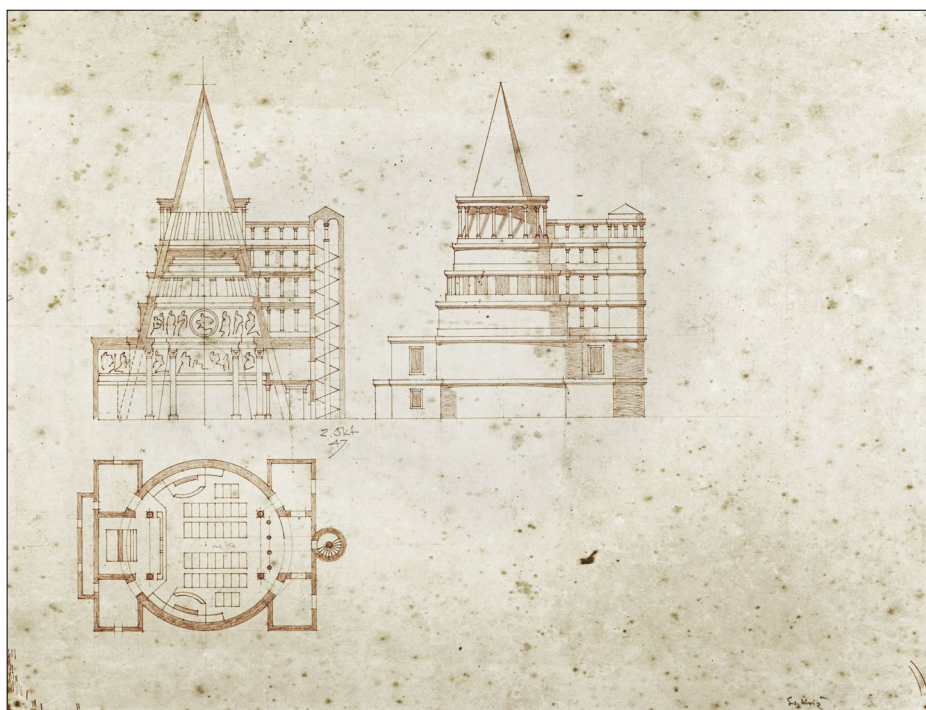

9. Jože Plečnik: cerkev sv. Križa, tloris centralne cerkve, avgust 1946, Muzej in galerije mesta Ljubljana

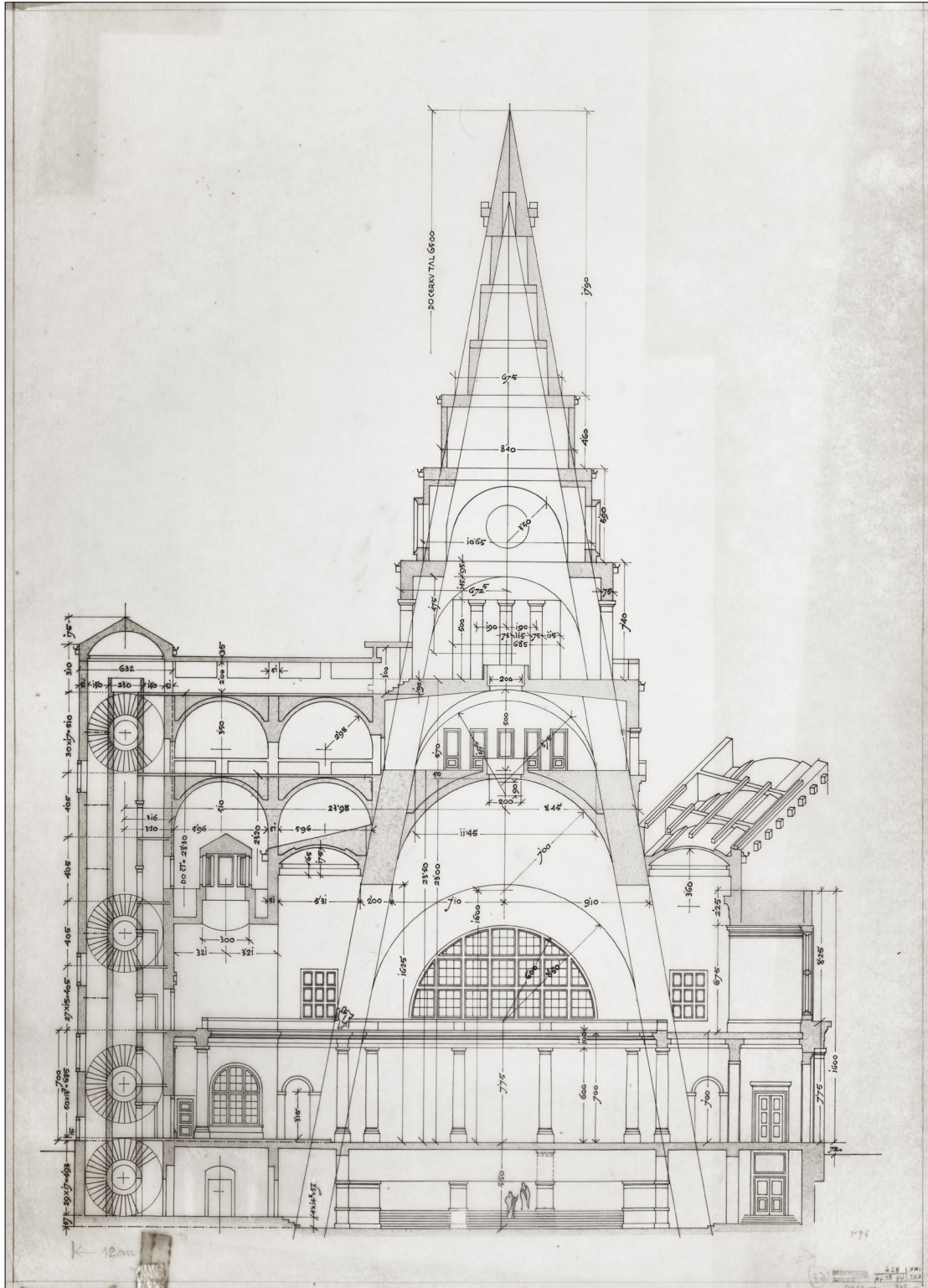
10. Jože Plečnik: cerkev sv. Križa, varianta centralne cerkve, avgust 1946, Muzej in galerije mesta Ljubljana

11. Jože Plečnik: cerkev sv. Križa, varianta s stožčasto streho, tloris, 2. 10. 1947, Muzej in galerije mesta Ljubljana

12. Jože Plečnik: cerkev sv. Križa, varianta s stožčasto streho, fasada, Muzej in galerije mesta Ljubljana

13. Jože Plečnik: cerkev sv. Križa, varianta s stožčasto streho, prerez, Muzej in galerije mesta Ljubljana

Plečnik's Plans for the Church of the Holy Cross in Zagreb

Summary

Many areas of obscurity still exist in the literature in relation to Plečnik's plans for the monastery and church of the Holy Cross in Zagreb. Both are often placed in the parish of St. Joseph on Trešnjevka, even though this is an independent parish, which came into being only in the 1970s in Novi Zagreb, far away from original location of the planned church in the Square of King Peter Krešimir. Since the town grew rapidly, there was a great need for new parishes. Instead of expensive churches, archbishop Alojzije Stepinac proposed the construction of provisional halls, which could later be used for parish activities. Plečnik rejected such a plan and in the autumn of 1938, without a detailed building programme and with insufficient knowledge of the location, suggested an octagonal central building for the parish of the Holy Cross. At the same time as this proposal, he sent to Zagreb a plan for a less expensive version of a lower church with a square ground plan, intimately connected to the monastery. The construction was prevented by the planned traffic regulation of the square entailing a new road which would cut deeply into the envisaged building site. As a result, Plečnik had to change his plans and design instead a long and narrow church with a monastery at the side all sandwiched between two roads. His concurrent experimentation with a long church of the monastery of the Sisters of Mercy of the Order of St Vincent in Dvor near Radeče played an important role here. Owing to the beginning of World War II, the construction plans were not executed. After the war, Plečnik began to plan at the original site, which, owing to the unrealized traffic regulation, remained unchanged. In many ways, his project of a central church with numerous versions originated from the idea of the Sarajevo cathedral (1936) and the National Assembly Building of Slovenia (1947). They both had in common the possibility of covering a large space with a technically less challenging smaller dome on inclined supports, which is why buttresses were no longer necessary. At first, Plečnik tried to connect the monastery part of the complex with the bell tower, just as in his plan for the Osijek Jesuits. However, the final version was more similar to the plans for the National Assembly Building with a high conical roof. Since he also planned to place the monastic cells in this part, he envisioned a special tower with a round staircase for access. The plans were made at the time of the greatest repression of the Catholic Church in the former Yugoslavia, which is why it was not even possible to imagine that the plans would actually be executed. The extensive planning for the project, however, reveals a considerable typological diversity and resourceful use of traditional forms.

Verzeichniß

über die in folgen sechs Entwürfen von 18. Jänner 1860 N. 881 nach Alim
abgeschickten Gemmelin.

Inventar		Vom Rittersaal	Hinter	Inventar	
Zusammen				Zusammen	
pag	post.			fl.	kr.
10	10	Kaiser Ferdinand III in dem Rüst	III.	1	2 10
10	11	Maria Theresia, Kaiserin Gemmelin	III.	1	2 10
10	8	Kaiser Leopold I.	III.	1	2 10
10	9	Maria Theresia, Kaiserin Gemmelin	III.	1	2 10
10	7	Philipp IV, König von Spanien	III.	1	2 10
10	12	Maria Theresia, Kaiserin Gemmelin	III.	1	2 10
10	13	Carl I, König von Spanien	III.	1	2 10
11	14	Gemmelin, Kaiserin Gemmelin	III.	1	2 10
11	15	Carl II, König von Spanien	III.	1	2 10
10	6	Kaiserin Maria Theresia, Kaiserin Gemmelin	III.	1	2 10
10	2	Philipp IV, König von Spanien	III.	1	2 10
10	3	Ferdinand Maria, Kaiserin Gemmelin in Gemmelin als: Kaiserin Gemmelin von Österreich	III.	1	2 10
10	4	Leopold III, Kaiserin Gemmelin	III.	1	2 10
10	5	Philipp IV, König von Spanien	III.	1	2 10
11	17	Leopold III, Kaiserin Gemmelin	III.	1	21
11	18	Leopold III, Kaiserin Gemmelin	III.	1	21
11	19	Leopold III, Kaiserin Gemmelin	III.	1	21
11	20	Leopold III, Kaiserin Gemmelin	III.	1	21
11	16	Leopold III, Kaiserin Gemmelin	III.	1	2 10
I Summa				19	32 34.

APPARATUS

IZVLEČKI IN KLJUČNE BESEDE

ABSTRACTS AND KEYWORDS

Janez Balažic

Fragmentarno ohranjene gotske stenske poslikave na zahodnem panonskem robu

1.01 Izvirni znanstveni članek

Avtor v prispevku obravnava fragmentarno ohranjene stenske poslikave, pripisane regionalnim slikarskim delavnicam, ki so zarisovale t. i. navpično vplivno os po zahodnem panonskem robu. Zbrani primeri navkljub okrnjeni predstavnosti pomembno dopolnjujejo umetnostnozgodovinsko podobo umetnostne produkcije tega prostora v času Luksemburžanov. Prispevek kaže na tvorne povezave med pokrovitelji in umetnostnimi delavnicami. Njihovo produkcijo pred sredino 14. stoletja zaznamuje izzvenevanje visokogotskega linearnega stila, zatem pa ob italijanskih trecentističnih spodbudah »mešani« ali »prehodni« slog tretje in zadnje četrtine 14. stoletja, na vrhuncu češko-dunajske produkcije okoli leta 1400 pa tudi tu zmagata mednarodni gotski slog, ki odzvanja še globoko v 15. stoletje.

Ključne besede: fragmenti, gotske poslikave, zahodni panonski rob, Luksemburžani, visokogotski linearni stil, mešani slog, prehodni slog, mednarodni slog

Janez Balažic

Fragmentarily Preserved Gothic Murals on the Western Edge of Pannonia

1.01 Original scientific article

The author discusses the fragmentarily preserved murals attributed to regional painting workshops which exemplify the so-called vertical influence axis on the western edge of Pannonia. Despite their fragmentary condition, the examples discussed make an important contribution to our understanding of the artistic production in this territory at the time of the House of Luxembourg. The paper explores the productive connections between artistic workshops and their patrons. The artistic output of the workshops was characterized by the gradual fading of the high Gothic linear style already before the middle of the 14th Century, and by a 'mixed' or 'transitional' style under Italian Trecento influences in the second half of the 14th Century, whereas at the time of the peak of Czech and Viennese production around 1400 the international Gothic style prevails and is still discernible well into the 15th Century.

Keywords: fragments, Gothic paintings, western edge of Pannonia, the House of Luxembourg, High Gothic linear style, mixed style, transitional style, international style

Martina Malešič

Risbe iz stockholmskih arhivov.

Poskus rekonstrukcije švedske izkušnje arhitektov Franceta in Marte Ivanšek

1.01 Izvirni znanstveni članek

Arhitekta France in Marta Ivanšek se v slovenski arhitekturni zgodovini pogosto omenjata kot »ambasadorja« švedske kulture, ki sta iz Skandinavije v slovenski prostor prinesla vrsto za napredek stanovanjskega standarda ključnih modelov, na primer urbanistično idejo nizko-goste stanovanjske zazidave (naselje Murgle v Ljubljani), skandinavski sistem moderne laboratorijske kuhinje (SVEA) ter tečaje Barva in oblika. Švedsko izkušnjo arhitektov Ivanšek omenjajo številni raziskovalci povojne slovenske arhitekture, vendar področje še ni bilo podrobno raziskano in predstavljeno. Prispevek prinaša vpogled v leta, ki sta jih Ivanška preživela v Stockholmu. S pomočjo primarnega gradiva iz stockholmskih arhivov, lastnih zapisov arhitektov in korespondence poskuša rekonstruirati njuno bivanje in delo v Stockholmu.

Ključne besede: France Ivanšek, Marta Ivanšek, stanovanjska gradnja, Švedska, bivanjska kultura, slovenska arhitektura

Mateja Maučec

Vizualna propaganda Stadlerjevih ekumenskih prizadevanj v freskah Ivane Kobilce

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek se ukvarja z likovnim prispevkom slovenske slikarke Ivane Kobilce v sarajevski semeniški cerkvi sv. Cirila in Metoda. Poslikava dela cerkve je bila med prvimi naročili, ki jih je umetnica pridobila v Sarajevu, ter po obsegu tudi njeno največje delo. Umetnica je poslikala del kupole, severni steni obeh krakov transepta in štiri tonde, dva na pevskem koru ter dva na stranskih emporah. Za freske, ki združujejo jezuitsko in ekumensko ikonografijo, je ikonografski program sestavil prvi sarajevski nadškof dr. Josip Stadler, freske pa so pričra njegovih neuresničenih cerkveno-političnih ambicij po združitvi vzhodne in zahodne Cerkve.

Ključne besede: ekumenizem, Josip Stadler, stensko slikarstvo, Ivana Kobilca, vizualna propaganda, Bosna in Hercegovina

Martina Malešič

Drawings from the Stockholm Archives.

An Attempt to Reconstruct the Swedish Experience of Architects France and Marta Ivanšek

1.01 Original scientific article

Slovene architectural history often mentions the architects France and Marta Ivanšek as 'ambassadors' of Swedish culture. From Scandinavia they brought a number of models which proved to be crucial for the improvement of housing standards such as the idea of low-rise high-density housing (e.g. the Murgle development in Ljubljana), Scandinavian modern kitchen design (SVEA) and the Barva in Oblika ('Colour and Form') courses on the Swedish Natural Colour System and its applicability in design, architecture and textile industry. Numerous researchers of post-war Slovenian architecture have mentioned France and Marta Ivanšek's Swedish experience, but the topic has not yet been researched or presented in detail. This article seeks to provide an insight into the years the architects spent in Stockholm. Based on primary sources from the Stockholm archives, the architects' own records and correspondence, it reconstructs their stay and work in Stockholm.

Keywords: France Ivanšek, Marta Ivanšek, housing, Sweden, dwelling culture, Slovene architecture

Mateja Maučec

Visual Propaganda of Stadler's Ecumenic Project in Frescoes by Ivana Kobilca

1.01 Original scientific article

The article deals with the artistic contribution of the Slovene painter Ivana Kobilca in the Sarajevo seminary Church of Sts Cyril and Methodius. The painting of part of the church was among the first commissions that the artist obtained in Sarajevo, and in terms of the scope also her largest work. The artist painted part of the dome, the northern walls of the transept and four tondi, two on the organ loft and two on the side galleries. The iconographic program for the frescoes, which combine Jesuit and ecumenical iconography, was designed by the first archbishop of Sarajevo, Dr. Josip Stadler. The frescoes attest to his unrealized ecclesiastical and political ambitions of unifying the Eastern and Western Churches.

Keywords: ecumenism, Josip Stadler, wall painting, Ivana Kobilca, visual propaganda, Bosnia and Herzegovina

Mija Oter Gorenčič

Redovne in umetnostne povezave med Gamingom in kartuzijami v današnji Sloveniji s posebnim ozirom na memorio in likovno reprezentacijo Habsburžanov in grofov Celjskih

1.01 Izvirni znanstveni članek

V članku so predstavljene redovne in umetnostne povezave kartuzij na Slovenskem s kartuzijo Gaming. Raziskava je pokazala, da je do okrog leta 1500 potekala relativno pogosta izmenjava priorjev in menihov med Gamingom in slovenskimi kartuzijami. V večini primerov je šlo za prihode menihov iz Gaminga v slovenske kartuzije, redkejši pa so bili odhodi iz slovenskih kartuzij v Gaming. Tudi umetnostnozgodovinska primerjalna in slogovna analiza sta razkrili več doslej še neopaženih povezav. Povezavo razkrivajo tudi posamezni ujemanja se kamnoseški znaki. V slovenskih kartuzijah izstopa umetnostno naročništvo grofov Celjskih. Ti bi se pri likovni reprezentaciji lahko zgledovali prav po načinih, ki so se jih z namenom *memorie* v Gamingu posluževali Habsburžani.

Ključne besede: kartuzijani, kartuzijanska arhitektura, srednji vek, grofje Celjski, Habsburžani, Gaming, Žiče, Jurklošer, Bistra, Pleterje, *memoria*, likovna reprezentacija

Vaidas Petrusis

Kaunas – baltško vrtno mesto?

1.01 Izvirni znanstveni članek

Med letoma 1919 in 1939, ko je imel Kaunas statusčasne prestolnice Litve, sta krojila arhitekturni značaj njegovega urbanega okolja procesa, ključna za tisti čas – modernizacija in napredek. V dvajsetih letih 20. stoletja je v hitro rastoči prestolnici vladalo veliko pomanjkanje stanovanj, zato so bile stanovanjske stavbe pomemben del gradbene dejavnosti in mestnega programa modernizacije skozi celotno medvojno obdobje. Med dokumente, ki so vplivali na koncept bivalnega okolja, spada urbanistični načrt za Kaunas, ki sta ga leta 1923 zasnovala danski inženir in urbanist Marius Frandsen in litovski arhitekt Antanas Jokimas. Projekt je predvidel razdelitev mesta na različne funkcionalne cone. Eno teh območij – rezidenčni Žaliakalnis – priča, da so bile med najpomembnejšimi urbanističnimi pobudami v ozadju projekta eksperimentalne zamisli Ebenezerja Howarda o vrtnem mestu. Članek s pomočjo zgodovinskih virov

Mija Oter Gorenčič

Monastic and Artistic Connections between Gaming and the Charterhouses in Present-Day Slovenia with Particular Regard to Memoria and the Visual Representation of the Habsburgs and the Counts of Cilli

1.01 Original scientific article

The article presents the monastic and artistic connections between the charterhouses in Slovenia and the Gaming Charterhouse. The research shows that until around 1500 there was a relatively frequent exchange of priors and monks between Gaming and Slovenian charterhouses. In most cases these exchanges related to monks from Gaming coming to Slovenian charterhouses, while departures from Slovenian charterhouses to Gaming were considerably less frequent. Comparative and stylistic art historical analyses reveal several previously unnoticed connections. The matching mason's marks also attest to this connection. The artistic patronage of the Counts of Cilli stands out in the Slovenian charterhouses. In the visual representation they could have imitated the artistic ways used by the Habsburgs for their *memoria* in Gaming.

Keywords: Carthusians, Carthusian architecture, Middle Ages, Counts of Cilli, House of Habsburg, Gaming, Seitz, Gairach, Freudenthal, Pletriach, *memoria*, visual representation

Vaidas Petrusis

Kaunas – a Baltic Garden City?

1.01 Original scientific article

From 1919 to 1939, when Kaunas assumed the status of the provisional capital of Lithuania, the architectural character of its urban environment was forged by the processes that were characteristic of that period – modernization and progress. In the 1920s housing was in severely short supply in the rapidly growing capital, so residential buildings were a significant part of construction activity and of the city's modernization programme throughout the interwar period. Among the documents influencing the concept of living environment was a new master plan for Kaunas developed in 1923 by Danish engineer and urban planner Marius Frandsen and Lithuanian architect Antanas Jokimas. The project proposed dividing the city into different functional zones. One of these areas, residential Žaliakalnis, testifies to the fact that the experimental thoughts of Ebenezer Howard's garden city were among the most important

preučuje, kako so Litovci poskušali posvojiti to idejo. S primerjavo teoretičnih prizadevanj in praktičnih aplikacij eksperimenta vrtnega mesta članek dokazuje, da spada Kaunas med mesta, v katerih je univerzalni koncept zelenih predmestij našel plodna tla.

Ključne besede: vrtno mesto, zeleno predmestje, modernizem, medvojna Evropa, Litva

Damjan Prelovšek

Plečnikovi načrti za cerkev sv. Križa v Zagrebu

1.01 Izvirni znanstveni članek

Arhitekt Jože Plečnik je za zagrebške frančiškane iz province sv. Cirila in Metoda naredil več predlogov cerkve sv. Križa s samostanom, ki naj bi postala središče nove župnije istega imena. Prvotni prostor je bil Trg kralja Petra Krešimirja. Ker pa regulacija tega dela mesta še ni bila določena, je moral svoje načrte spremeniti. Gradnjo je preprečil začetek druge svetovne vojne, po njej pa je Plečnik svoj projekt dolge in ozke cerkve (1939) zamenjal s centralno stavbo (1946–1947), ki povzema zamisli njegove neuresničene sarajevske katedrale sv. Jožefa in sočasnega načrtovanja stavbe slovenskega parlamenta. Intenzivno ukvarjanje s tem naročilom označuje širok razpon tipoloških in ustvarjalnih možnosti.

Ključne besede: Jože Plečnik, Dioniz Andrašec, zagrebški frančiškani, župnija sv. Križa, sakralna arhitektura, jezuitski samostan v Osijeku, slovenski parlament

Alessandro Quinzi

Rodbinske ambicije Sigismunda grofa Attems Petzenstein v luči umetnostnih naročil

1.01 Izvirni znanstveni članek

Sigismund grof Attems Petzenstein (1708–1758) je sredi 18. stoletja svojo rodbino »povzdignil do take veličine, kakršne ni dosegla v vseh preteklih časih« (G. Guelmi,

urban inspirations behind it. Through the lens of the historical sources, the article examines how Lithuanians attempted to adopt this idea. Comparing the theoretical aspirations and the practical applications of the garden city experiment, the article argues that Kaunas is among the cities where the universal concept of green suburbs found fertile ground.

Keywords: garden city, green suburbs, modernism, interwar Europe, Lithuania

Damjan Prelovšek

Plečnik's Plans for the Church of the Holy Cross in Zagreb

1.01 Original scientific article

Architect Jože Plečnik prepared several proposals for the church of the Holy Cross and the monastery for the Zagreb Franciscans from the province of Sts Cyril and Methodius, which was to become the centre of the new parish with the same name. The original location for the project was the Square of King Peter Krešimir. However, since the traffic regulation for this part of town had not yet been determined, he had to change his plans. The construction was prevented by the start of World War II, and after it, Plečnik replaced his design for a long and narrow church (1939) with a central building (1946–1947), which summarises his ideas for the unrealized cathedral of St Joseph in Sarajevo and the concurrent work on the National Assembly Building of Slovenia. The intensive work on this commission is characterized by a wide range of typological and creative possibilities.

Keywords: architect Jože Plečnik, Dioniz Andrašec, the Zagreb Franciscans, parish of the Holy Cross, religious architecture, Jesuit monastery in Osijek, National Assembly Building of Slovenia

Alessandro Quinzi

The Family Ambitions of Sigismund Attems Petzenstein in the Light of his Art Commissions

1.01 Original scientific article

In the mid-18th Century Count Sigismund Attems Petzenstein (1708–1758) "raised his family to such greatness as it had not attained in all past times" (G. Guelmi, *Storia*

Storia genealogico-cronologica degli Attems austriaci, 1783). Na novo pridobljeni ugled je pospremil s postavitevjo mestne rezidence na Kornu (1745) in vile v Podgori (1747–1748) ter z obnovo dvorca na Jazbinah (1747). Leta 1750, ob imenovanju brata Karla Mihaela (1711–1774) za prvega goriškega nadškofa, pa je dal modernizirati pročelje mestne palače. Za gradbene podvige je Sigismund praviloma zaposlil arhitekta Saveria Gianni, kar dokazujejo prvič objavljeni podatki iz zapuščinskega inventarja. Slikarsko opremo je naročal pri goriških slikarjih (Johann Michael Lichtenreit, Antonio Paroli), le za oltarno sliko družinske kapele v nekdanji cerkvi sv. Frančiška se je obrnil na veronskega umetnika Giambettina Cignarolija. Čeprav Sigismund ni dočakal namestitve slike, se je ravno s tem umetniškim podvigom vpisal v elitni krog evropskih naročnikov Cignarolijevih del.

genealogico-cronologica degli Attems austriaci, 1783). He cemented the newly acquired reputation with the erection of a town residence in Corno Square (1745), a villa in Podgora (Piedimonte, 1747–1748) and the renovation of the mansion at Jazbine (Giasbana, 1747), all in Gorizia. In 1750, when his brother Karl Michael (1711–1774) was appointed the first archbishop of Gorizia, he had the façade of the town palace modernized. As a rule, Sigismund used the architect Saverio Gianni to execute the works, as is evidenced by data from the estate inventory now published for the first time. He commissioned paintings from the Gorizian painters Johann Michael Lichtenreit and Antonio Paroli, whereas for the altar painting of the family chapel in the former church of St Francis he turned to the Veronese artist Giambettino Cignaroli. Although Sigismund did not live to see the painting hung, it was by means of this artistic commission that he joined the elite circle of Cignaroli's European clients.

Ključne besede: Sigismund Attems Petzenstein, Karel Mihael Attems Petzenstein, Saverio Gianni, Giambettino Cignaroli, Gorica, baročna umetnost, arhitektura, 18. stoletje

Keywords: Sigismund Attems Petzenstein, Karl Michael Attems Petzenstein, Saverio Gianni, Giambettino Cignaroli, Gorizia, Baroque art, architecture, 18th Century

Samo Štefanac

Ponovno o koprski Pietà

1.01 Izvirni znanstveni članek

Leseni kip Pietà v koprski stolnici, ki je bil leta 2016 v vandalskem napadu poškodovan, je bil podrobneje obravnavan že leta 2005 in pogojno označen kot beneško delo iz sredine 15. stoletja pod vplivom muranske slikarske šole. Novejše odkritje kaže, da gre po vsej verjetnosti za padovansko delo, prav tako iz sredine 15. stoletja. Doslej namreč ni bil opažen približno sočasni kip Pietà v Piove di Sacco, ki je nedvomno delo iste roke kot koprski in ga lahko povežemo s slikarstvom Squarcionejevega kroga.

Ključne besede: Pietà, kiparstvo 15. stoletja, Koper/Capodistria, Piove di Sacco, Padova

Samo Štefanac

The Koper Pietà Revisited

1.01 Original scientific article

The wooden Pietà sculpture in the Koper Cathedral, which was damaged in a vandal attack in 2016, was studied in considerable detail in 2005 and was provisionally labelled as a Venetian work from the middle of the 15th Century influenced by the Murano painting school. The latest findings show that the work most probably originates from Padua, also from the middle of the century. The roughly contemporary sculpture of Pietà in Piove di Sacco, which was undoubtedly made by the same sculptor as the Pietà in Koper and can be related to the painting of the circle of Francesco Squarcione, had not been noticed until now.

Keywords: Pietà, 15th Century sculpture, Koper/Capodistria, Piove di Sacco, Padua

Polona Vidmar

Prednik ali kralj? Recepcija portretov iz 17. stoletja v času Franca Jožefa kneza Dietrichsteina (1767–1854)

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek osvetljuje zanimanje Franca Jožefa kneza Dietrichsteina za zgodovino njegove rodbine, ki se je med drugim odrazilo v nakupu izvirnega rodbinskega sedeža Dietrichstein na Koroškem leta 1838. Na podlagi še neobjavljenе knezove korespondence z uradniki gospostev Dietrichstein in Gornji Ptuj, ki ju je rodbina podedovala po grofih Lesliejih, je analizirano njegovo iskanje sledi za predniki na Koroškem in Štajerskem, prikazani pa so tudi nakupi predmetov. Predstavljene so knezove težnje, da bi s podedovanimi, kupljenimi in naročenimi portreti poudaril pomen svoje rodbine in prednikov. Kot vzorčni primer recepcije portretov je izbrana serija štirinajstih portretov evropskih vladarjev, ki jo je Jakob grof Leslie v letih od 1669 do 1673 naročil za opremo dvorane ptujskega gradu. V inventarjih gradu Gornji Ptuj so od leta 1835 sedem portretirancev in portretirank kljub nedvoumnim rekvizitom, kot so krone, vladarska jabolka in žezla ter kronanjski plašči, prepoznavali kot člane in članice rodbine Leslie. Upodobljenec je ustrezneje identificiral direktor knežje galerije Franz Kutschera leta 1857, tik preden so jih leta 1860 odpeljali na Dunaj in od tam v grad Frýdlant na Češkem. Prispevek osvetljuje tudi pomen knežjih uradnikov, zlasti Moritza Seehanna in Ferdinanda Raispa, za razcvet zanimanja za zgodovino in umetnostne spomenike na Ptujju v 19. stoletju.

Ključne besede: portret, baročno slikarstvo, naročništvo, transfer umetnin, ptujski grad, Franc Jožef knez Dietrichstein, Jakob grof Leslie, Ferdinand Raisp

Polona Vidmar

Ancestor or King? The Reception of 17th Century Portraits in the Time of Franz Joseph, Prince of Dietrichstein (1767–1854)

1.01 Original scientific article

The article seeks to shed light on Franz Joseph, Prince of Dietrichstein's interest in the history of his own family, which was reflected among other things in his purchase of the original Dietrichstein family seat in Carinthia in 1838. Franz Joseph's search for the traces of his ancestors in Carinthia and Styria as well as his purchases of objects are analysed based on the prince's not yet published correspondence with the clerks of the seigneuries of Dietrichstein and Gornji Ptuj, which his family inherited from the Counts of Leslie. The article discusses the prince's aspirations to use the inherited, purchased, and commissioned portraits to emphasise the significance of his family and ancestors. As a representative example of the reception of portraits, a series of 14 portraits of European rulers, which Jakob Count of Leslie commissioned for the furnishing of the hall of Ptuj castle between 1669 and 1673 was chosen. Since 1835, seven of the 'sitters' had been recognized in the inventories of the Gornji Ptuj castle as members of the Leslie family, despite the presence of unambiguous props in the paintings, such as crowns, royal orbs and sceptres, and coronation cloaks. The individuals depicted were more accurately identified by the director of the princely gallery Franz Kutschera in 1857, shortly before they were taken to Vienna in 1860, and from there to Frýdlant castle in Bohemia. The paper also highlights the significance of the princely clerks, especially Moritz Seehann and Ferdinand Raisp, for the burgeoning interest in historical and artistic monuments in Ptuj in the 19th century.

Keywords: portrait, Baroque painting, patronage, transfer of artworks, Ptuj castle, Franz Joseph Prince of Dietrichstein, Jakob Count of Leslie, Ferdinand Raisp

SODELAVCI CONTRIBUTORS

Doc. dr. Janez Balazic

Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta
Oddelek za likovno umetnost
Koroška cesta 160
SI-2000 Maribor
janez.balazic@um.si

Asist. dr. Martina Malešič

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta
Oddelek za umetnostno zgodovino
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana
martina.malesic@ff.uni-lj.si

Mateja Maučec

Bratov Učakar 118
SI-1000 Ljubljana
mateja.maucec@gmail.com

Doc. dr. Mija Oter Gorenčič

ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut
Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
mija.oter@zrc-sazu.si

Dr. Vaidas Petrulis

Kauno technologijos universitetas, Architektūros
ir statybos institutas
Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras
Tunelio gatvė 60
LT-44405 Kaunas
Lietuva
vaidas.petrulis@ktu.lt

Dr. Damjan Prelovšek

Zarnikova ulica 11
SI-1000 Ljubljana
damjan.prelovsek@zrc-sazu.si

Alessandro Quinzi

Musei Provinciali di Gorizia
Borgo Castello 13
IT-34170 Gorica
alessandro.quinzi@provincia.gorizia.it

Red. prof. dr. Samo Štefanac

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta
Oddelek za umetnostno zgodovino
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana
samo.stefanac@ff.uni-lj.si

Izr. prof. dr. Polona Vidmar

Univerza v Maribori, Filozofska fakulteta
Koroška cesta 160
SI-2000 Maribor
polona.vidmar@um.si

VIRI ILUSTRACIJ

PHOTOGRAPHIC CREDITS

Janez Balažic

- 1–2, 6–15, I–VI: Janez Balažic.
 3: © Nagyboldogasszony (Bencés) Templom, Šopron.
 4–5 : © Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budimpešta.

Martina Malešič

- 1–2, 6–7, 9, 11, 14–15: © Ustanova France in Marta Ivanšek, Ljubljana.
 3–5, 8, 10, 12–13: © Svenskt arkitektur- och designcentrum ArkDes, Stockholm.

Mateja Maučec

- 1: Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana.
 2–6: Mateja Maučec.
 7–8: D. Damjanović, *Umjetničko blago Strossmayerove katedrale u Đakovu*, Đakovo 2017.

Mija Oter Gorenčič

- 1: © INDOK center, Direktorat za kulturno dediščino, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Ljubljana (risala: Zvonimir Juretin 1971 (zgoraj), A. Koštomaj 1964 (spodaj)).
 2–4, 8: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Mija Oter Gorenčič).
 5, 9: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (risal: Nejc Bernik).
 6: *Maisons de l'Ordre des Chartreux. Vues et notices*, 4, Parkminster 1919.
 7: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).
 10–13: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Gorazd Bence).
 14: osebni arhiv avtorice.

Vaidas Petruelis

- 1, 13: © Kauno regioninis valstybės archyvas, Kaunas.
 2: Personal collection of Antanas Burkus.
 3–4: *Kauno miesto statistikos metraštis*, 1, Kaunas 1939.
 5, 9–11: © Lietuvos centrinis valstybės archyvas, Vilnius.
 6: © Lietuvos nacionalinis muziejus, Vilnius.
 7: *Statybos menas ir technika*, 1/2–3, 1922.
 8: Vaidas Petruelis.
 12: Edward Denison.
 14–15: © Šiaulių „Aušros“ muziejus, Šilauliai (foto: Vincas Uždavinys).

Damjan Prelovšek

- 1: F. Stele, A. Trstenjak, J. Plečnik, *Architectura perennis*, Ljubljana 1941.
 2–5, 7–13: © Muzej in galerije mesta Ljubljana.
 6: © Arhiv province sv. Cirila in Metoda, Zagreb (foto: Damjan Prelovšek).

Alessandro Quinzi

1: © Narodna galerija, Ljubljana.

2–7: © Musei Provinciali di Gorizia, Gorica (foto: Carlo Sclauzero).

Samo Štefanac

1, 4–6, 12, 14: Samo Štefanac.

2: *Dioecesis Iustinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprške škofije*, Koper 2000.

3: Matej Klemenčič.

7–11, 13: © Diocesi di Padova.

Polona Vidmar

1, 3–4: © Moravský zemský archiv v Brně, Brno (foto: Polona Vidmar).

2, 6, 8: © Knjižnica Ivana Potrča, Ptuj.

5: Barbara Žabota.

7: © Státní oblastní archiv v Zámrsku, Zámorsk (foto: Polona Vidmar).

9: © Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ptuj, fototeka.

10: © Zgodovinski arhiv Ptuj (foto: Branko Vnuk).

11–13, 15–18: © Státní hrad a zámek Frýdlant, Frýdlant.

14: *Vnderschidliche geistliche vnd weltliche, weibliche, vnd mannliche Contrafait /.../*, Ljubljana-Zagreb 2008.

19: © Státní hrad a zámek Frýdlant, Frýdlant (foto: Polona Vidmar).

© 2021, avtorji in ZRC SAZU

Besedilo tega dela je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 4.0 CC BY NC ND, ki pa ne velja za slikovno gradivo. Za kakršnokoli nadaljnjo rabo slikovnega gradiva je treba pridobiti dovoljenje imetnika avtorskih pravic, navedenega v poglavju Viri ilustracij. Za avtorske pravice reprodukcij odgovarjajo avtorji objavljenih prispevkov.

© 2021, Authors and ZRC SAZU

The text of this publication is available under the conditions of the Slovenian licence Creative Commons 4.0 CC BY NC ND, which is not valid for the published images. Any further use of images requires permission from the copyright holder, stated in the section Photographic Credits. The copyrights for reproductions are the responsibility of the authors of published papers.

Vsebina • Contents

Janez Balažič, Fragmentarno ohranjene gotske stenske poslikave na zahodnem panonskem robu • Fragmentarily Preserved Gothic Murals on the Western Edge of Pannonia

Mija Oter Gorenčič, Die monastischen und kunsthistorischen Beziehungen zwischen Gaming und den Kartausen im heutigen Slowenien unter besonderer Berücksichtigung der Memoria und der Herrschaftsrepräsentation der Habsburger und der Grafen von Cilli • Redovne in umetnostne povezave med Gamingom in kartuzijami v današnji Sloveniji s posebnim ozirom na *memorio* in likovno reprezentacijo Habsburžanov in grofov Celjskih

Samo Štefanac, Ponovno o koprski Pietà • Di nuovo sulla Pietà di Capodistria

Alessandro Quinzi, Rodbinske ambicije Sigismunda grofa Attems Petzenstein v luči umetnostnih naročil • Le ambizioni familiari del conte Sigismondo Attems Petzenstein alla luce delle committenze artistiche

Polona Vidmar, Vorfahr oder König? Zur Rezeption der Porträts des 17. Jahrhunderts unter Franz Josef Fürst Dietrichstein (1767–1854) • Prednik ali kralj? Recepcija portretov iz 17. stoletja v času Franca Jožefa kneza Dietrichsteina (1767–1854)

Mateja Maučec, Vizualna propaganda Stadlerjevih ekumenskih prizadevanj v freskah Ivane Kobilce • Visual Propaganda of Stadler's Ecumenic Project in Frescoes by Ivana Kobilca

Vaidas Petruelis, Kaunas – a Baltic Garden City? • Kaunas – baltsko vrtno mesto?

Damjan Prelovšek, Plečnikovi načrti za cerkev sv. Križa v Zagrebu • Plečnik's Plans for the Church of the Holy Cross in Zagreb

Martina Malešič, Risbe iz stockholmskih arhivov. Poskus rekonstrukcije švedske izkušnje arhitektov Franceta in Marte Ivanšek • Drawings from the Stockholm Archives. An Attempt to Reconstruct the Swedish Experience of Architects France and Marta Ivanšek

ISBN 978-961-05-0245-6

25 €

9 789610 502456 >